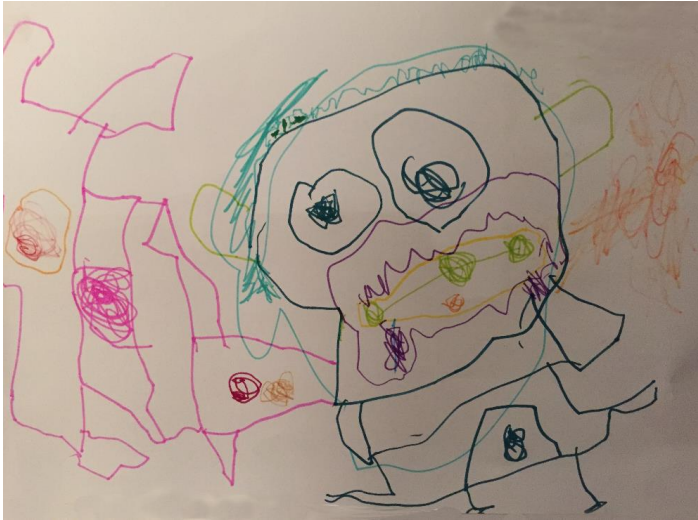

Naar een nieuw sociaal contract: over de waarde van de middenklasse

*Dreeslezing door minister Lodewijk Asscher
Den Haag, 24 september 2015*

Dames en heren,

Dit is een kopvoeter.

Zo'n vertederende tekening die peuters maken als ze een mens tekenen. Zonder romp. Met armen en benen direct aan het hoofd.

Dat is ook het beeld dat sommigen schetsen van de samenleving waar we door globalisering en robotisering heen dreigen te gaan: een samenleving waaruit de middenklasse langzaam verdwijnt. Met een bovenklasse, een onderklasse, maar zónder verbindende middenklasse.

Een kopvoetermaatschappij.

Als kindertekening vertederend, als maatschappijbeeld afschrikwekkend.

Zeker voor sociaaldemocraten. Want voor ons heeft de middenklasse een speciale betekenis.

Voor ons is het 't hart, de romp van onze ideale samenleving.

Dat komt doordat onze middenklasse maatschappij de uitkomst is van een strijd. Een strijd tegen een maatschappij waarin sommigen alles, en anderen niets hadden.

De middenklasse-samenleving is een maatschappij die gebouwd is op onze kernwaarden: solidariteit, emancipatie en gelijke kansen. Een maatschappij waar de onderlinge verschillen niet bizar groot zijn, waar hard werken en je best doen beloond wordt. Waarin elk individu de kans heeft om vooruit te komen en waarin je, in het geval van pech, kunt rekenen op een vangnet.

En bij dat ideaal hoort ook de sociaal-democratische ambitie om er voor te zorgen dat mensen vooruit kunnen komen. De ambitie om er voor te zorgen dat iedereen een fatsoenlijke woning heeft, en een goede school voor je kinderen, en dat goed werk voor iedereen bereikbaar is. Of je vader nou bankwerker of bankier is. Of je nu Fatima of Annemiek heet.

Met een mooi woord uit de tijd van Drees:

De ambitie om mensen te verheffen.

De sociaal democratie moet in nieuwe tijden die oude belofte waarmaken: voor iedereen een plaats aan de tafel van de middenklasse.

En die opdracht wordt steeds groter. Omdat er nu meer mensen zijn die vanuit de middenklasse afzakken dan mensen die vanuit de lage inkomens doorgroeien naar de middenklasse.

En dat bedreigt de hele samenleving.

Zoals Thijs Wöltgens ooit mooi schreef: de stemming van de middenklasse is de barometer voor het humeur van de samenleving.

In de ontwikkelde economieën staat dat ideaal onder druk.

Joe Sixpack, Otto Normalverbraucher en onze eigen Jan Modaal hebben het moeilijk.

Dat komt onder andere omdat de crisis van de afgelopen jaren de middenklasse heel hard heeft geraakt. Joe, Otto en Jan zagen de waarde van hun huis, hun koopkracht en hun kansen op de arbeidsmarkt dalen.

Neem bijvoorbeeld Wim, een vriendelijke man uit het Noorden van het land die ik ontmoette toen ik net begonnen was als minister.

Na jaren in de een bouwwinkel gewerkt te hebben, was hij net zijn baan kwijt geraakt en maakte zich grote zorgen. Sinds zijn ontslag, op zijn 57^e, probeert hij samen met zijn vrouw de eindjes aan elkaar te knopen. Nu bijna drie jaar later is hij nog steeds op zoek naar een baan. Met als resultaat: Teleurstelling na teleurstelling. Geen uitnodiging voor een gesprek, omdat hij 'toch niets meer zou kunnen leren'.
Überhaupt geen reactie op zijn brieven, omdat hij te oud is.

Of neem Yvet, die als logopedist werkt en van het ene contractje naar het andere moet hoppen. Een paar uur hier, een paar uur daar. Vier dagen in de week beschikbaar moeten zijn, maar niet meer dan 8 uur werk krijgen. En toen ze er wat over zei, kreeg ze het verwijt dat ze onprofessioneel was.

Het zijn alledaagse voorbeelden, we kennen er allemaal meer.

Soms werken ze in beroepen die verdwijnen. Soms houden ze het hoofd boven water met flexbaantjes onder hun niveau. Vaak hebben ze een koophuis dat onder water staat.

Tijdens deze crisis zijn ook veel mensen uit de middengroepen hun baan kwijtgeraakt. Bij eerdere crises werden vooral de lager opgeleiden werkloos en wisten de middelbaar en hoger opgeleiden de dans goeddeels te ontspringen. Maar deze keer is het anders: nu volgt de middengroep het patroon van de onderkant, zo laat een recente studie van het CPB ons zien.¹

En voor hen is er weinig om op terug te vallen. Ze komen niet in aanmerking voor veel toeslagen en andere ondersteuning.

We zijn van oudsher gericht op het opkomen voor en beschermen van de onderklasse. Op het scheppen van mogelijkheden en kansen voor mensen om hun leven te verbeteren. Om vooruit te komen. Om hen te verheffen, juist zodat ze tot de middenklasse kunnen opklimmen.

Maar dat streven is gedoemd te mislukken in een kopvoetersamenleving.

¹ CPB, 2015, Berekeningen en achtergrondinformatie over baanpolarisatie in Nederland

Langdurige werkloosheid bedreigt nu ook de middengroepen. In de woorden van Keynes is “de vloek van werkloosheid” de bron van alle kwaad van de vrije markteconomie.² Die vloek is voelbaar. Banen worden onzekerder. Mensen worden gedwongen banen aan te nemen onder hun niveau en drukken daardoor weer anderen weg.

Dat werkloosheid een vloek is, betwijfelt niemand. Ik ken weinig mensen die genieten van de zee aan vrije tijd die werkloosheid biedt. Ze dreigen er eerder in te verdrinken. Het is fundamentele onzekerheid. Bestaansonzekerheid en bestemmingonzekerheid.

Werk is veel meer dan een bron van inkomen. Het biedt levensinvulling, maatschappelijke betrokkenheid, status, regelmaat

Volgens sommigen moeten we het oplossen van de werkloosheid vooral aan de markt overlaten.

Onze vrije markt economie is een bron van vrijheid en welvaart, maar ‘de markt’ is ook anoniem en onverschillig. Voorbeeldje? Martin Shkreli die de rechten kocht van aidsmedicijn Daraprim en de prijs met 5500 procent verhoogde... van 13 dollar naar 750. De vrije markt is als een wilde hengst, die eerst getemd moet worden, zodat we zijn kracht in ons voordeel kunnen gebruiken.

Het was Willem Drees die ooit zei dat het nodig is om de markt te ‘breidelen.’ Om werknemers – toen nog gewoon arbeiders genoemd – meer welvaart, meer zekerheid en gelijke rechten te kunnen bieden.

En de eeuwige vraag is dan of de overheid de vrije markt niet te veel en te strak beteugelt.

Voor mij is dat de paard-of-ruiter-vraag. Hadden de paarden Bonfire en Salinero amazone Anky van Grunsven aan drie gouden medailles op de Olympische Spelen geholpen als ze die ruinen volledig vrij had gelaten?

² Keynes, Complete Works, Volume XXVI (CWK XXVI:16)

Ik denk dat zelfs de meest verstokte liberaal deze vraag met nee zal beantwoorden. Het lijkt paradoxaal, maar vrije markten werken efficiënt en eerlijk als ze door de overheid in toom worden gehouden.

Zo hebben we in Nederland ook een sociale markteconomie opgebouwd volgens het Rijnlandse model, waar het belang van alle belanghebbenden centraal staat, in plaats van dat de aandeelhouder voorop staat.

En het is die sociale markt economie die nu hard aan een renaissance toe is. Vooral het sociale.

De basis van onze sociale markteconomie is een impliciet sociaal contract. De afspraak dat we de markt zijn welvaartsbrengende werk laten doen, maar er daarbij wel voor zorgen dat die welvaart ten goede komt aan iedereen. Dat we mensen zo goed mogelijk behoeden voor de scherpe kant van de markt, zoals ontslag en werkloosheid. Dat we niet vergeten dat werknemers mensen zijn die waarde toevoegen en niet een getal in een schema dat geld kost.

Dit sociale contract is nauw verbonden met het ideaal van de middenklasse.

Het is dus niet toevallig dat de sociale Scandinavische landen van alle ontwikkelde economieën de grootste middenklasse hebben. Amerika had een grote middenklasse, maar die is fors aan het krimpen. En landen als Rusland en Mexico hebben al jaren een kleine middenklasse.³

Als je mocht kiezen in welk land je geboren wordt, maar je weet niet of je ouders rijk of arm zullen zijn, welk land zou jij dan kiezen...?

Scandinavische landen hebben ook de grootste intergenerationele mobiliteit.

Anders gezegd: in Scandinavië hebben dubbeltjes de beste kans om een kwartje te worden.

In de VS is die kans juist gedaald. *The American dream* van gelijke kansen voor iedereen, wordt vernietigd door een werkelijkheid van ongelijke uitkomsten.

Het is aan ons die droom in Europa en Nederland levend te houden.

³ Atkinson en Bandolini, 2011, On the identification of the middle class.

Bij zowel de opkomst als het verval van de middenklasse spelen twee grote trends een belangrijke rol: technologische vooruitgang en globalisering.

De middenklasse groeit sterk in de periode na de Tweede Wereldoorlog tot ongeveer 1980. Een periode waarin technologie en globalisering veel zwaar, vuil en fysiek werk overbodig maakt. Werk werd overgenomen door machines of door werknemers in lagelonenlanden.

In deze periode komen kennisintensievere banen in de dienstensector op, en werden we steeds hoger opgeleid. Arbeiderskinderen kregen toegang tot goed onderwijs en daarmee de kans om vooruit te komen in het leven. Om een kwartje te worden.

Het is ook de periode waarin ons sociale contract vorm kreeg door de opbouw van een beschermend systeem van arbeidsrecht en sociale zekerheid. Veel daarvan hebben we te danken aan 'vadertje' Drees die de wind in de rug had doordat steeds meer mensen zich gingen organiseren en de invloed van de vakbonden toenam.

In de afgelopen 20 jaar veranderde die dynamiek. Nog steeds maakten globalisering en techniek (nu in de vorm van digitalisering, robotisering) bestaande banen overbodig. De banen die erbij kwamen vroegen om vaardigheden en kennis die schaars was. Terwijl we met zijn allen nog nooit eerder zo hoog opgeleid waren, kon het onderwijs die ontwikkelingen niet meer bijbenen. En gingen de mensen die wel konden voldoen aan de hedendaagse eisen steeds meer verdienen.

Een deel van de banen bleef gewoon bestaan, omdat het minder makkelijk viel te automatiseren of te verplaatsen naar het buitenland. Denk bijvoorbeeld aan schoonmakers en pakketbezorgers. Die groepen kwamen wel onder druk te staan doordat flexibilisering voor grote onzekerheid zorgde en beloningen deels onder druk kwamen te staan. Maar juist in de middenberoepen verdwenen er heel veel banen. In Nederland is het werkgelegenheidsaandeel van middenberoepen met 7% afgenomen vanaf 1993. Terwijl de middenberoepen afkalfden nam het aantal goed betaalde en slecht betaalde banen toe. In andere ontwikkelde landen is deze tendens nog veel sterker te zien.⁴

⁴ Goos, Manning and Salomons, 2014, Explaining Job Polarization: Routine-Biased Technological Change and Offshoring, American Economic Review 2014, 104(8): 2509–2526

Door het afnemende aantal middenbanen dreigt de middenklasse te splijten. Sommigen weten de sprong naar boven te maken en aansluiting te vinden bij de bovenkant. Een ander deel verliest de aansluiting en ziet zijn kansen afnemen. Door de toenemende concurrentie om banen aan de onderkant, staan de lonen daar onder druk en groeit het aantal flexbanen. Op die manier krijgt de onderkant de rekening gepresenteerd van de malaise in de middenklasse. Het resultaat is een sterker gesegmenteerde arbeidsmarkt, met een toenemende kloof tussen 'goede' en 'mindere' banen.

En dat is ook duidelijk te zien als je kijkt naar de inkomensverdeling. We zien excessieve welvaartsgroei van een kleine elite van bankiers en supermanagers.⁵

Maar er is meer aan de hand.

Volgens een recent OESO rapport heeft de onderste 40% van de bevolking in rijke landen in de afgelopen decennia niet of nauwelijks geprofiteerd van de economische groei.⁶ In sommige gevallen zijn ze er zelfs op achteruit gegaan.⁷ Het SCP onderscheidt twee kwetsbare groepen, namelijk de 'onzekere werkenden' en het 'precariaat'. Samen zijn deze twee groepen goed voor 30 procent van onze samenleving. De afstand in kapitaal tussen deze twee groepen en de rest van de bevolking is groot. Het SCP spreekt van "een cesuur" waarbij het precariaat en de onzekere werkenden aan de verkeerde en de andere groepen aan de goede kant van de lijn staan. In Nederland is de toenemende kwetsbaarheid van delen van de middenklasse misschien wel het duidelijkst te zien in de toename van flexibel werk. Inmiddels werkt 35% van alle werkenden als ZZP-er of op basis van een flexcontract. En die toename van flex-contracten zie je vooral bij de jongere generaties middelbaar opgeleiden. Daarmee is de tijd voorbij dat flex alleen voorkwam bij

⁵ Als je op het niveau van de hele wereld kijkt, betekent het dat als die groei doorzet de rijkste 1% volgend jaar samen meer geld hebben dan de hele rest van de wereldbevolking bij elkaar. <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2015-01-19/richest-1-will-own-more-all-rest-2016>

⁶ OECD, 2015, In It Together: Why Less Inequality Benefits All.

⁷ Nederland staat er op dit punt een stuk beter voor dan veel andere landen, maar ook de WRR wijst met een waarschuwend vinger naar de ontwikkeling van de laagste 40%. Volgens de WRR ligt het reële inkomen van de onderste 40% van alle huishoudens 3 tot 7 procent lager in vergelijking met het jaar 1977. Voor de bovenste 60% is er sprake van duidelijke stijgingen van de koopkracht.

starters, de onderkant van de arbeidsmarkt en freelancers. Flexwerken is de praktijk van alle dag geworden voor grote delen van Nederland.

Teken van onze tijd is dat we vooral de individuele verantwoordelijkheid van werklozen zijn gaan benadrukken. Nog meer prikkels, nog meer duwen. Monika Sie beschreef dit fenomeen in haar fraaie Den Uyl-lezing. De golven van technologisering en globalisering gaan zo hoog dat geen mens alleen er een dijk tegen kan opwerpen om veilig te zijn.

Het is een te grote groep die niet meeprofiteert van de welvaartsgroei. Zoveel mensen die steeds meer in twijfel leven over hun baan. Die zich een vervangbaar radertje voelen in de machinerie van de wereldeconomie. En die helaas maar al te vaak bevestigd worden in dit gevoel.

....

Als je het zo achter elkaar staat te vertellen zou de moed je haast in de schoenen zakken.

Maar je kunt er ook voor kiezen juist extra strijdbaar te worden.

Als u het mij vraagt is dat geen keus maar een plicht.

De wilde hengst van de vrije markteconomie moet de goede kant op gestuurd worden.

Nu zullen er altijd mensen zijn die zeggen dat dit niet kan. Dat Nederland een kleine open economie is die mee moet veren met de rest van de wereld. Dat als marktkrachten leiden tot meer ongelijkheid, we niets anders kunnen dan dat accepteren. Economisch determinisme.

Aan dergelijk fatalisme heb ik geen boodschap.

En dat het kan, blijkt ook uit stabiele inkomensverdeling in Nederland. Want ook in ons land zijn de lonen de afgelopen decennia ongelijker geworden. De loonongelijkheid in ons land is niet kleiner dan in de VS.⁸ Maar door scherpe keuzes

⁸ WRR, 2014, Hoe ongelijk is Nederland?

te maken en door gerichte herverdeling hebben we een groot deel van die ongelijkheid weer teniet gedaan.⁹

Het is een van de belangrijkste taken van de overheid om te zorgen voor een rechtvaardige verdeling van onze welvaart. We moeten voorkomen dat 'te veel naar te weinig gaat', vatte Willem Drees dat ooit kort en krachtig samen.

Er zijn mensen die denken dat herverdelen economisch schadelijk is. Hoe meer de overheid herverdeelt, hoe minder mensen worden geprikkeld om het beste uit zichzelf te halen, is de redenering. En die klopt.

Tot op zekere hoogte.

Tot de verdeling te ongelijk wordt. Als lager opgeleiden hun kinderen onvoldoende kansen kunnen bieden, dan gaat er waardevol talent verloren en wordt het verschil tussen arm en rijk ongewenst groter.

Volgens een recente studie van de OESO is dit omslagpunt in de meeste rijke landen inmiddels bereikt. De OESO rekent de rijke landen voor dat het achterblijven van hun onderste veertig procent vijf procent welvaart heeft gekost (tussen 1990 en 2010).¹⁰

Anders gezegd: met een meer gelijke verdeling hadden de inwoners van deze landen vijf procent rijker kunnen zijn.

Maar het gaat niet alleen om geld. Herverdelen is ook sociaal van belang. Als de inkomensverschillen tussen mensen te snel toenemen, groeien ook hun leefwerelden uit elkaar. Helemaal als die inkomensverschillen samenhangen met het onderwijsniveau en etniciteit.

⁹ Caminada e.a., 2014, De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland 1990-2012

¹⁰ OECD, 2015, In It Together: Why Less Inequality Benefits All.

Een meer evenwichtige inkomensverdeling heeft tot gevolg dat mensen uit verschillende groepen bij elkaar in de straat wonen, hun kinderen naar een zelfde school laten gaan, misschien met elkaar trouwen.

We zien al dat de inkomensverschillen tussen de verschillende onderwijsniveaus toenemen en dat hoger opgeleiden steeds vaker met hoger opgeleiden trouwen. We zien ook dat arm en rijk verder uit elkaar gaan wonen. Eerlijk delen is nodig om te voorkomen dat de kloof tussen arm en rijk te groot wordt.

Als je Nederlanders vraagt naar de gewenste inkomensverschillen tussen een geschoolde arbeider en een directeur van een grote onderneming, zeggen ze gemiddeld dat de directeur zo'n vijf keer (5,4) meer mag verdienen, en vermoeden ze dat het in de praktijk wel elf (11.4) keer zoveel zal zijn.

In werkelijkheid verdient die directeur zeventien keer zoveel.¹¹ Dat is dus drie keer meer dan wat mensen gewenst vinden.

Er zijn dus goede economische en sociale redenen voor een eerlijke inkomensverdeling.

Maar mensen voelen daar niets voor als ze het gevoel hebben dat zij de rekening voor anderen moeten betalen en zelf in de kou komen te staan als het mis gaat. Het is daarom ook onverstandig om alles inkomensafhankelijk te maken. Als je nergens meer voordeel van hebt, dan vergaat je al snel de zin om een bijdrage te leveren.

Maar dat de bereidheid om er voor anderen te zijn en de behoefte aan saamhorigheid onverminderd groot is zie je ook nu, juist nu, overal om je heen.

Ik weet zeker dat mensen, ook in de middenklasse, het belang inzien van de moderne verzorgingsstaat en daar aan bij willen dragen.

Omdat we uiteindelijk allemaal beseffen dat er een moment kan komen dat wij - of onze ouders of onze kinderen - noodgedwongen een beroep moeten en dan ook willen doen op de voorzieningen van de verzorgingsstaat. Op een vangnet.

¹¹ SCP, 2013, Burgerperspectieven 2013 No 3

En omdat we uiteindelijk allemaal beseffen dat het niet plezierig leven is in een land waar de welvaart onredelijk en onrechtvaardig verdeeld is, waar het voor sommige mensen uitzichtloos is en waar andere mensen zich alleen nog veilig voelen in een huis met hoge hekken en camerabewaking voor de deur.

Maar om het draagvlak voor een rechtvaardige herverdeling te vergroten, te versterken, moeten we wel wat doen.

Allereerst moeten we streng zijn tegen fraude en zorgen dat iedereen zich aan de regels houdt. Niet alleen de gewone belastingbetaler, maar ook de grote bonusverdieners en bedrijven.

De afgelopen decennia hebben vooral kapitaalverschaffers, bedrijven en een kleine elite van bankiers en super-managers geprofiteerd van de wereldwijde welvaartsgroei. Internationale ondernemingen betalen vaak niet of nauwelijks vennootschapsbelasting. Juist de rijke bovenlaag is in staat om via listige constructies nationale belastingen te ontwijken.

Een gemeenschappelijk aanpak van belastingontwijking en -ontduiking binnen Europa moet voor een eerlijkere belasting van bedrijfswinsten en topinkomens zorgen. Daardoor kan de lastendruk van de middenklasse omlaag.

Als de vuile truc van Volkswagen die deze week aan het licht kwam, kenmerkend is voor het gedrag van winstbeluste bedrijven, dan moeten we de fiscale speurhonden maar eens flink aan het werk zetten.

En het gaat niet alleen om een rechtvaardige verdeling van inkomen. Het gaat ook een rechtvaardige verdeling van zekerheid en een rechtvaardige verdeling van kansen via het onderwijs.

Bij een rechtvaardige verdeling van zekerheid gaat het onder meer een rechtvaardige verdeling van wettelijke bescherming.

In Nederland zijn we zoals gezegd dan wel relatief succesvol geweest met het beperken van de inkomens verschillen. Bij ons is de onzekerheid door flexwerk een grotere bedreiging van de middenklasse.

Flexwerk is enorm toegenomen, juist onder laagbetaalden en de onderkant van de middenklasse. Nederland koppelt een relatief gelijke inkomensverdeling met een relatief grote ongelijkheid in zekerheid.

Daarom heb ik samen met werkgevers en werknemers de strijd aangebonden met ongereguleerd flexwerk en schimmige schijnconstructies. De Wet Werk en Zekerheid staat voor een kentering: het laat zien dat we bereid zijn de wet in te zetten om zekerheid te bevorderen en de arbeidsmarkt te temmen. En als het hier nog onvoldoende mee lukt, passen we niet het doel aan, maar de middelen.

Het splijten van de middenklasse en het achterblijven van de onderste veertig procent stelt ons voor fundamentele uitdagingen. Voor sommige mensen, vaak met een hogere opleiding en een hoog inkomen, is flexibiliteit geen gevaar, maar een kans.

Zij hebben geen behoefte aan een overheid die hun vrijheid inperkt.

Maar het is een misverstand dat hoogopgeleiden geen vaste baan zouden willen.

Onlangs bleek nog dat 75% van de afgestudeerde hbo'ers en academici een vaste baan wil.¹² Ook voor hen is te veel flexibiliteit een bron van onzekerheid, die hen verhindert om ergens wortel te schieten en door te groeien.

Maar ten opzichte van laag- en middelbaar opgeleiden hebben hoogopgeleiden wel het vaakst een vast contract. En dat terwijl zij nog beter in staat zijn om zichzelf te wapenen tegen de onzekerheid.

Het beschermen van werknemers blijft cruciaal.

Of het nu gaat om de bescherming tegen willekeur bij ontslag of het langdurig aangewezen zijn op onzekere flex-contracten. Juist nu het adagium 'voor jou tien anderen' aan kracht wint onder sommige werkgevers zijn bescherming via het arbeidsrecht en nieuwe zekerheden relevant.

En dat kan ook.

¹² <http://www.elsevier.nl/Economie/achtergrond/2015/6/Elsevier-onderzoek-Beste-Banen-niks-flex-vast-werk-graag-1775462W>

Naast de wet zelf bijvoorbeeld door afspraken in cao's over de inzet van zzp'ers. Door mensen van werk naar werk, van verdwijnende baan naar nieuwe baan te begeleiden.

Door bedrijven die in hun mensen investeren. Die hun personeel zien als hun kapitaal. En dat dit gewoon geld op kan leveren laat bijvoorbeeld het distributiecentrum van Nissan in Nederland zien.

Nissan Nederland wil graag medewerkers die intrinsiek gemotiveerd zijn. Zij zijn dan minder afhankelijk van hun werkgever, nemen zelf initiatief, halen uit hun werk wat ze nodig hebben voor hun eigen ontwikkeling.

De flexibele schil bij Nissan is met 15%, ruim twee keer zo klein als bij soortgelijke bedrijven. Maar Nissan Nederland heeft de hoogste productiviteit van alle Nissan vestigingen.

Voor de toekomst van onze werkgelegenheid en welvaart moeten we het niet hebben van ondernemers die alleen de snelle winst najagen en niks van vaste contracten moeten hebben. Als ze vanmiddag horen dat ze in *Lagelonië* meer kunnen verdienen, hebben ze vanavond de verhuisdozen al gepakt.

Wij moeten het hebben van werkgevers die zich, samen met hun werknemers, richten op het voortbestaan van hun bedrijf op langere termijn. Ondernemers die bereid zijn in hun mensen, hun sociaal kapitaal, te investeren.

Veel Nederlandse bedrijven, vaak familiebedrijven, zijn daar traditioneel sterk in. Ze geven hun vakmensen het vertrouwen, de autonomie en de zekerheid, waar in een voortdurend veranderende wereld behoefte aan is. Dat biedt werknemers de kans zich te ontwikkelen tot zelfverzekerde vakmensen die soepel in weten te spelen op nieuwe ontwikkelingen. Dat zijn de werknemers – en de werkgevers – waar we in de toekomst behoefte aan hebben.

En er is een generatie nieuwe ondernemers aan het opstaan: jonge energieke ondernemers die en winst willen maken en willen bijdragen aan de samenleving. Met

oog voor sociale verhoudingen en voor de planeet. In start-ups en in nieuwe verbanden zijn zij de werkgevers van de toekomst en dat biedt vertrouwen. Hen moeten we vooral de ruimte bieden.

Het is een uitdaging voor de komende jaren om te ruimte te bieden voor flexibiliteit voor de mensen die dat kunnen dragen. En ook de ruimte te bieden om flexibel te zijn binnen een bedrijf maar zeker te zijn van werk door mogelijkheden te bieden je verder te ontwikkelen.

Er gaan – liberale – stemmen op om het in de toekomst zonder werknemersverzekeringen te doen. Te duur, te log. Met fatsoenlijke voorzieningen als de bijstand komen we er ook wel toch?

Daarbij past het pleidooi om werknemersverzekeringen om te zetten in een voorziening. Waarmee het van een recht een gunst wordt.

Of de aanval van met name liberale partijen op het algemeen verbindend verklaren van cao's, waardoor sommige werkgevers hun mensen onder de cao kunnen betalen. Werknemers zijn dan niet langer elkaar collega's, maar worden elkaars concurrenten in een 'rat race' naar zo laag mogelijke lonen met steeds beperktere bescherming.

Het is een aanval op de middenklasse, een aanval in de rug bovendien.

De keuze is bijzonder scherp en ligt nu voor.

Gaan we naar het liberale marktwalhalla van een land zonder cao, zonder werknemersverzekering, zonder lastig arbeidsrecht? Proberen goedkoper te worden dan de Chinezen? Zeventien miljoen eenlingen in een schraal land met heus wel wat voorzieningen voor mensen die "echt" niet voor zichzelf kunnen zorgen.

Of kiezen we voor een land waarin we samen vooruit komen door risico's te delen en kansen voor iedereen te scheppen. Door de menselijke waarden voorop te stellen en samen te werken. Waar de ondernemer beloond wordt die wel investeert in zijn mensen.

Om een samenleving te bouwen waarin iedereen vooruit kan komen moeten we ons organiseren. En niet alleen in politieke partijen. Juist werknemers hebben belang bij representatie. Bij gezamenlijke strijd. Het NVV maakte ooit met de SDAP het Plan van de Arbeid.

Vandaag de dag schuurt het, soms stevig. Maar de PvdA en de FNV mogen zich niet langer uiteen laten spelen. Want we hebben misschien niet altijd het zelfde belang, we hebben wel altijd het zelfde doel:

Een sterke middenklassensamenleving met goed werk voor iedereen.

Ook op het terrein van de internationale medezeggenschap is nog veel te winnen. Multinationals gaan over grenzen heen. Nederlandse werknemers kunnen worden ontslagen door een besluit van een hoofdkantoor in een ander Europees land. Maar de Nederlandse ondernemingsraad kan alleen spreken met de Nederlandse directie, die zelf de beslissing niet genomen heeft.

Dus moeten we zeggenschap van mensen goed organiseren, met name in multinationals. Ze verdienen een stem in de beslissingen van het bedrijf. Bijvoorbeeld over de topbeloningen.

Ook de strijd voor goed werk wordt niet alleen binnen de landsgrenzen gevoerd. Deze eindigt niet bij Oldenzaal en Breda. Die strijd voer ik ook in Europa.

De Europese Unie heeft zijn belangrijkste wortels in het creëren van vrij verkeer van personen, goederen, diensten en geld tussen de lidstaten. Dit heeft Europa, en zeker ook Nederland, veel welvaart gebracht. Maar die welvaart lijkt vooral terecht te komen bij mensen die het al goed hebben. Landen die daar iets aan willen doen ervaren Europa eerder als sta in de weg dan als een motor voor verandering.

Dat ervoer ik toen ik een paar jaar geleden Code Oranje afkondigde. Om de schijnwerper te zetten op de schaduwzijden van het vrij verkeer. Om op te komen voor al die mensen die moeten concurreren tegen goedkopere arbeidskrachten uit

Oost Europa. Om te strijden tegen oneerlijke concurrentie. Europa stond op zijn achterste benen. Ik werd uitgemaakt voor xenofob.

Begrijp me goed, ik heb niets tegen die Pool die graag een beter leven voor zijn gezin wil. Ik heb wel iets tegen die werkgevers die met schimmige constructies mensen onder het minimumloon willen betalen. Die een verdienmodel maken over de ruggen van mensen.

Met de Wet Aanpak Schijnconstructies hebben we een belangrijke stap gezet op weg naar gelijke behandeling van alle werknemers en komen malafide werkgevers en opdrachtgevers niet meer weg bij uitbuiting.

Met die wet in de hand heeft de FNV laatst bij de rechter afgedwongen dat 53 Hongaarse ijzervlechters hun achterstallig loon moeten krijgen¹³.

En ook in Europa begint men bij te draaien. Samen met zes andere landen streef ik naar meer waarborgen voor de rechten van werknemers bij detachering. Daarbij is het kernpunt: gelijk loon voor gelijk werk. Daarmee wordt oneerlijke concurrentie voorkomen en wordt de middenklasse beter beschermd.

Tot slot zullen we moeten werken aan de school voor de toekomst.

De bron van de achterstand van de middenklasse ligt in het onderwijs. Jan Tinbergen zei al dat toenemende ongelijkheid de uitkomst is van de race tussen onderwijs en technologie. Als het onderwijs achterblijft bij het tempo van de technologische ontwikkeling, dan neemt de ongelijkheid toe. Schoolgaande jongeren moeten daarom met de juiste vaardigheden de school te verlaten om aan de slag te kunnen.

Dat betekent veel meer dan alleen het streven naar een zo hoog mogelijk opleidingsniveau. Dat blijkt ook wel uit het probleem van de diploma-inflatie: voor een groeiende groep mensen ligt hun beroepsniveau lager dan hun opleidingsniveau. Het wordt ook zichtbaar in het tekort aan vakkrachten, zoals bijvoorbeeld loodgieters. We lijken zo druk bezig onze kinderen het meest cognitieve onderwijs te laten volgen, dat

¹³ http://www.fnv.nl/sector-en-cao/alle-sectoren/bouw/nieuws/1102505-fnv_blij_met_uitspraak_in_rechtszaak_tegen_aok/

we vergeten dat we net zo hard mensen nodig hebben met praktische vaardigheden en twee rechterhanden.

Een diploma alleen biedt geen garantie voor de toekomst. Het is allang niet meer zo dat je met de kennis en vaardigheden die je rond je twintigste hebt opgedaan veertig tot vijftig jaar vooruit kunt.

Het gaat er om dat je die kennis en vaardigheden hebt die je in de praktijk kunt toepassen. Dat je de kans krijgt en pakt om continu bij te leren.

Hoog opgeleid zijn moet betekenen dat je bent voorbereid om mee te doen. Klaar voor het werk van de toekomst. Dat je talent gezien wordt en dat je dat hebt kunt ontwikkelen. Dat je wordt klaargestoomd om iets toe te voegen in een snel veranderende wereld. Laat dat onze definitie van hoogopgeleid zijn en laten we dan iedereen hoog opleiden!

Dat betekent dat scholen anders moeten gaan werken. Met meer aandacht voor dat soort vaardigheden. Velen doen dat gelukkig ook al.

Met herwaardering van vakmanschap en meer aandacht voor de veelheid van talenten die kinderen en jongeren kunnen hebben. De vraag moet niet zijn hoe we zoveel mogelijk kennis genereren, maar hoe we zo veel mogelijk mensen de kans geven hun talenten te ontdekken en benutten. Dat betekent ook dat mensen die andere talenten hebben niet geforceerd de afvalrace om het hoogste opleidingsniveau worden ingeduwd.

Dus moet niet het vak waar je het minst goed in bent je niveau bepalen en moeten jongeren opleidingen kunnen stapelen, zodat ze niet gedwongen worden om meteen de goede keuze voor de juiste opleiding en het juiste niveau te maken. Sommige mensen komen nou eenmaal via een omweg op hun bestemming.

Met het verlaten van school vervalt het belang van scholing niet. En juist hier schieten we nog vaak te kort. Vooral omdat het beleid te sterk gericht is op het vinden van nieuw werk binnen je eigen sector. Terwijl de grenzen tussen sectoren onder invloed van de digitale revolutie juist steeds meer vervagen.

We kunnen veel leren van het buitenland. In Oostenrijk is het Weense "*Employment Promotion Fund*" een voorbeeld van succesvolle van-werk-naar-werk-begeleiding. Dit

fonds zorgt ervoor dat sectoren die groeien maar waar te weinig mensen zijn worden gekoppeld aan gemotiveerd personeel dat ergens anders ontslagen dreigt te worden. En met geld om een opleiding te volgen die deze overstap mogelijk maakt. Met de brug-WW, die het vergemakkelijkt om je om te scholen, heeft Nederland een vergelijkbare stap gezet.

Dames en heren,

Zijn we op weg naar een kopvoetermaatschappij?

Niet als we dat niet willen.

We zijn niet machteloos. We kunnen voorkomen dat de middenklasse verdwijnt. We kunnen voorkomen dat onze idealen worden weggeveegd en weggevaagd. Door ons krachtig in te zetten voor een solidaire samenleving waarin iedereen gelijke kansen krijgt.

Met elkaar. Voor elkaar.

Nationaal en internationaal.

Met een opgewekte strijd voor fatsoenlijk werk en voor toekomstgericht onderwijs. Met een onverzettelijke strijd tegen foute flex en valse concurrentie op de arbeidsmarkt.

Die strijd moeten we met elkaar voeren. Hand in hand, schouder aan schouder. Zo hebben mensen in het verleden ook met succes gestreden voor fatsoenlijke arbeidstijden, voor gezond werk, voor gelijke kansen in het onderwijs.

En als we dat nu weer doen kan de toekomst van de Nederlandse arbeidsmarkt een hele andere zijn dan de kopvoeter.

Dan gaan we naar een samenleving waar we de technologie omarmen en ons onderscheiden door creativiteit en toegevoegde waarde.

Waar Nederland de economische kansen grijpt en werkt aan de oplossing voor de problemen van morgen.

Waar werknemers vaak van baan veranderen en zelden in een uitkering terecht komen omdat ze in zichzelf investeren en doordat werkgevers standaard in hen investeren. Doordat ontwikkeling voorop staat en daarmee het aanpassingsvermogen van de economie.

Waarin winsten gedeeld worden en duurzaamheid voor mens en planeet uitgangspunt zijn.

Waarin ondernemerschap leidt tot nieuwe oplossingen en snelle vooruitgang in plaats van snelle winst en lak aan de anderen. Waarin samenwerken beloofd wordt en je je als individu ontwikkelt.

Waarin arbeid en zorg gecombineerd worden zodat werkplezier, waardering en persoonlijk geluk samen kunnen gaan.

Waarin we de werkloosheid terugdringen door werk op waarde te schatten en door de internationale concurrentie aan te gaan niet op loonkosten maar op wat we mooier en beter maken.

Waarin we ons veilig voelen om risico te nemen omdat we weten dat we elkaar beschermen. Waarin de beste zorg ter wereld voor iedereen beschikbaar blijft en de scholen van de toekomst onze kinderen op pad helpen.

Waarin we niet wegstappen als mensen niet meekomen maar ze de hand toesteken.

Waarin we samen vooruit komen.

Inderdaad: een middenklassensamenleving.

De tijd vraagt om een omslag in ons denken. En een omslag in ons doen.

Niet alleen bij de overheid, maar overal. In ondernemingen, in het onderwijs, in de opvoeding.

Van mij, van u, van jou, van ons.

Wij willen niet dat de kansen van kinderen afhangen van de afkomst en de achternaam van hun ouders. Zonder te kijken naar hun talent.

Wij willen niet dat onze kinderen en kleinkinderen straks van los baantje naar los baantje over de arbeidsmarkt moeten zwerven. Zonder zekerheid.

Wij willen niet dat de generaties na ons op moeten groeien in een standenmaatschappij, met een rijke bovenkant en een kansarme onderkant. Zonder verbindende middenklasse.

Het is onze plicht ons onvermoeibaar in te zetten om het perspectief voor de generaties na ons te verbeteren.

Ik heb er ook alle vertrouwen in dat het ons gaat lukken. Het is onze ouders en grootouders ook gelukt.

Onze ouders zeiden: 'Wij willen dat onze kinderen het beter krijgen (dan wij).'

Dat gevoel gaf ze de kracht om zich, onvermoeibaar en onvoorwaardelijk, in te zetten voor een betere toekomst voor hun kinderen.

Dát was de stille motor voor de economische en sociale vooruitgang in het naoorlogse Nederland.

En het is ze gelukt. Hun kinderen en kleinkinderen hebben het beter gekregen. Veel beter. Mijn generatie is opgegroeid in vrede en veiligheid. In één van de meest welvarende landen van de wereld. Met goede gezondheidszorg, sociale zekerheid en onderwijs voor kinderen uit alle lagen van de bevolking, van arbeidersdochter tot advocatenzoon.

Waarom zou het de ouders van nu niet meer lukken? We hebben de kracht in ons. We hebben een betere uitgangspositie dan zij hadden.

In de dagen dat Willem Drees minister van Sociale Zaken was, zong Nederland optimistisch: 'Cheerio, cheerio, in Holland daar zingen we zo: weg met de zorgen en weg met verdriet, we komen er wel, ook al zijn we er nog niet.'

Ik kies nu liever voor een eigentijds nummer van De Dijk. 'Het moet en het zal op een dag in het najaar, met een lucht zo mooi als je nog nooit hebt gezien, een oude hit uit een raam, de ruis in de bomen, en opeens dat gevoel: het kan nog misschien. Alles komt terecht, we zijn er nog niet, maar we zijn onderweg.'

Dank u wel.